

МОДЕЛЬ ПРОФЕСОРА В. ГОМОЛКИ (ФРН) ЩОДО ЄВРЕЙСЬКОГО ШЛЮБНОГО ПРАВА

Г. МОШАК

*доктор юридичних наук, професор,
старший науковий співробітник
сектора дослідження проблем
міжнародного співробітництва
у сфері боротьби зі злочинністю
(Науково-дослідний інститут
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України)*

Шлюби і розлучення євреїв постійно викликають зацікавленість, оскільки тягнуть за собою виникнення у чоловіка та жінки приватноправових та публічноправових зобов'язань, які мають важливе практичне значення, коло яких розширюється у зв'язку з народженням, вихованням дітей, та коли вони врешті стають новими платниками податків чи утворюють власні сім'ї. В українській юридичній літературі досі не розглядалися питання єврейського шлюбного права і його запобіжного впливу правопорушенням. Тим часом вдосконалення правозастосовної діяльності органів правопорядку України, включно з міліцією, не має ігнорувати засоби галузей права цивільного циклу, що сприяють запобіганню криміногенним міжособистісним конфліктам. Завдання статті — повернути увагу до єврейської моделі шлюбного права як одного із потенційних резервів запобігання правопорушенням та контексту її функціонування. Можливість розглянути напрацювання, які має єврейське право, задля

вдосконалення вітчизняного виникла у зв'язку з опублікуванням монографії «Єврейське шлюбне право». Її автор — рабин, ректор коледжу імені Абрахама Гайгера при Потсдамському університеті, доктор філософії, професор В. Гомолка. Він опублікував цю книгу у Берліні в 2009 р. німецькою мовою у поважному науковому видавництві «Die Walter de Gruyter GmbH» [1]. Заслужовує на увагу той факт, що коледж імені Абрахама Гайгера при Потсдамському університеті є навчальним закладом, який опікується підготовкою рабинів і канторів для єврейських громад в усіх країнах Середньої і Східної Європи та у ФРН. Академічна освіта надається згідно з навчальною програмою інституту Єврейських досліджень при Потсдамському університеті і є, таким чином, інтегрованою у загальну освітню систему університету [2]. Оскільки сім'ї і шлюбу в юдаїзмі надається надзвичайно велике значення, природно, що це і є центральним компонентом навчання і подальшої роботи випускників — майбутніх рабинів. На матеріалах монографії коледж здій-

снює формування як професійних уявлень про сімейне право, так і світоглядних позицій майбутніх духовних наставників, які мають можливість працювати і впливати на свідомість громадян України.

Згідно зі спеціалізованим сайтом «Єврейське право» єврейське сімейне право містить закони, що стосуються особистого статусу фізичної особи, шлюбу і сім'ї [3]. До особливостей єврейського сімейного права, порівняно з українським, належить відсутність поділу на світське і релігійне право. Антикриміногенне значення названої особливості полягає у тому, що поєднання дії норм посилює спільний запобіжний вплив на можливі негативні відхилення поведінки. Ще одна особливість — обов'язкове укладення шлюбного контракту (клубби) (стандартної форми документ, що зазвичай приноситься вже готовим, і в ньому лише проставляється сума, яку чоловік буде зобов'язаний виплатити дружині в разі розірвання шлюбу) [4] — також належить до групи елементів, що запобігають правопорушенням у єврейській сім'ї. Як запобіжний напрям діють застереження про те, яка жінка є законною дружиною (у випадку укладення шлюбу одним із «належних» — визнаних Галахою — способів) та щодо наслідків укладення шлюбу євреєм і єврейкою не відповідно до єврейського релігійного законодавства. Судова практика ФРН (згідно з визначенням Верховного суду землі Північний Рейн — Вестфалія) [5] вважає припинення шлюбу за нормами єврейського права приватним припиненням шлюбу. Однак ця обставина не скасовує впливу паралельно діючих релігійних норм, які стримують протиправні дії у шлюбі.

Із наведених та інших факторів, що утворюють середовище існування шлюбу і сімейних відносини, В. Гомолка

виокремлює та аналізує найважливіші. Шлюбні підстави, застереження і процедури він розглядає у контексті загальної характеристики, особливостей та етапів історичного розвитку єврейського права; досліджує передумови та перешкоди для шлюбу; окреслює основні питання заручин та їх правового статусу за єврейським правом; розглядає укладення шлюбу та його припинення шляхом розірвання або у зв'язку зі смертю. Текстову частину монографії В. Гомолка доповнює вісьмома додатками (більша частина — англійською мовою), а також ілюструє фотографіями, що стосуються шлюбних документів. За західноєвропейською науковою традицією книга містить глосарій термінів (єврейського шлюбного права), перелік скорочень, поіменний та предметний реєстри.

На нашу думку, основною заслугою В. Гомолки є те, що він серед безлічі деталей, подробиць і протиріч шлюбного права, «обтяженого» понад двотисячною історією розвитку, показав лише сутнісні риси розглянутих питань. Звернувши увагу на протиріччя інтерпретаторів єврейського права і конкуренцію його основних течій — ортодоксального, ліберального та консервативного — науковець не сприйняв ні однієї з наведених точок зору. Він показав найбільш цінне у теоріях і поглядах, особливо не заглиблюючись у дискусійні питання, і забезпечив передумови власного впливу на прихильників усіх напрямів.

В. Гомолка дає власне визначення єврейського права як сукупності релігійних норм юдаїзму, що мають правову природу. Воно складається із нормативної частини (Галахи) та Усного Вчення (Талмуду), а також стародавніх легенд, мудрих висловлювань. Єврейське право функціонує у сучасних умовах в Ізраїлі, США, а також у середовищі євреїв у низці країн світу.

В. Гомолка бачить єврейське шлюбне право як цілісну субстанцію у розмаїтті єврейських течій і відгалужень єврейського права та виокремлює ознаки шлюбу в ортодоксальному, ліберальному і консервативному юдаїзмі.

Виклад специфічних особливостей єврейського права, а також аналіз діяльності суду рабинів із питань врегулювання шлюбних і сімейних міжособистісних стосунків В. Гомолка ілюструє історичним, антропологічним, етно-соціологічним та іншим матеріалом. Хоча книга й написана передусім для рабинів¹, юдаїстів, експертів канонічного та церковного права, однак вона додає уявлень також широкому загалу правників про фактори ефективності єврейського сімейного права та правозастосовної діяльності суду рабинів. Останній виконує роль третейського суду і не має засобів примусу. Проте євреї часто звертаються до нього з метою кваліфікації фактичної сторони справи з точки зору моралі та права Талмуду. До компетенції суду рабинів В. Гомолка відносить питання, пов'язані з переходом у юдаїзм, здійснення прояснення статусу громадян єврейського походження, розгляд за заявами питань єврейських релігійних розлучень, а також питання щодо конфліктних ситуацій у єврейських громадах.

Особливу увагу автор звертає на повноваження та практику суду рабинів із питань заручин та перешкод шлюбу, його договірному статусу, одруження та припинення шлюбу шляхом розлучення. Розглядаючи причини ефективності єврейського права, В. Гомолка вказує на його зв'язок із реальними потребами суспільства, які воно задовольняє. Автор наголошує на

еластичності зв'язку єврейського шлюбного права з життям. Це зв'язок з історичним минулим євреїв (традиціями), етична і релігійна основа, а також гнучке, справедливе його застосування, яке враховує конкретні соціальні умови. Наприклад, у деяких випадках фактичні шлюбні відносини суд рабинів може визнати шлюбом за релігійним правом у тих місцевостях, де оформлення шлюбу за єврейськими канонами може спричинити переслідування, гоніння за етнічними ознаками. Попри сказане, фактичні подружні відносини не визнаються шлюбом судом рабинів там, де небезпека відсутня, наприклад, у ФРН чи інших подібних країнах.

В. Гомолка зазначає, що зв'язок єврейського шлюбного права з релігією, етикою і традиціями предків забезпечує постійне зосередження суду рабинів на пошуку справедливості [1, 30]. Ця обставина визначально впливає на ефективність і значення шлюбного права та суду рабинів у повсякденні євреїв, воно має виражену запобіжну дію.

Сучасне законодавство Ізраїлю передбачає, що одруження та розлучення мають відбуватися згідно з релігійними нормами. У той же час цивільні суди керуються правилом, що обумовлює підпорядкування релігійного закону принципам міжнародного приватного права. Законність шлюбу євреїв, що вступили в шлюб не в Ізраїлі, якщо подружжя переселилося до Ізраїлю і прийняло ізраїльське громадянство, розглядається цивільним судом за принципом закону місця здійснення угоди (за законом місця церемонії укладення шлюбу), тобто згідно із законами країни, громадянами якої воно було на момент одруження. На практиці вважаються дійсними

¹ Рабин, ребе, рабі, равин (від араб. رَابِيْن рабін, через грец. ραββίνος; від івр. רַב רав; їдиш רב, ров/рув — перед власним іменем haРав; буквально «великий», «значний», «вчитель») — духовний лідер єврейської громади, керівник юдейської общини, її духовний наставник [6].

також цивільні шлюби, укладені громадянами або жителями Ізраїлю поза межами країни.

Суди рабинів мають повну і виключну юрисдикцію у всьому, що стосується шлюбів і розлучень, здійснених в Ізраїлі між євреями — громадянами або жителями Ізраїлю. Цивільні суди мають лише побічну компетенцію у цих справах, розбираючи, наприклад, питання змісту спадщини, багатоженства тощо. Суди рабинів не вважають себе (і за законом не зобов'язані вважати) зв'язаними принципами міжнародного приватного права. Однак «Електронна єврейська енциклопедія» констатує тенденцію не визнавати обов'язковість рішень суду рабинів у випадках, коли вони суперечать міжнародному приватному праву. Так, якщо суд рабинів відмовляє дружині в позові на утримання на підставі того, що дружина перебуває в цивільному шлюбі, дружина не позбавляється можливості отримати позитивне рішення у цивільному суді. Так само не визнається рішення суду рабинів, згідно з яким чоловікові дозволено одружитися вдруге за життя дружини в тих випадках, коли приводом дозволу служить те, що шлюб не було укладено згідно з релігійними нормами.

До специфічних рис єврейського шлюбного права В. Гомолка відносить широке використання судами рабинів його тлумачень і привнесення різних етичних складових. На підтвердження сказаного автор зазначає, що застосування Тори має бути не прямолінійним чи дослівним, а м'яким. Строгому розумінню норм права (Тори) приписується вина за руйнування Єрусалиму, якого не сталося б при їх щадному застосуванні. В. Гомолка стверджує, що право має не пробивати (у книзі дослівно — «сверлити») гори, а застосовуватися людяно та передбачливо.

Стаття 3 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України) також містить вказівку на етичну складову як одну із засад цивільного законодавства. Однак із проголошеного принципу прямо не впливає необхідність гнучкого застосування права. Не знайшовши достатнього розвитку в інших нормах ЦК України (крім дублювання у ч. 3 ст. 509 ЦК України), згадане положення у правозастосовній практиці набуло ролі декларативної прикраси. Використання потенціалу етики у цивілістиці, а також засобів приватного права у галузях наук кримінального циклу в Україні тільки розпочинається, однак має перспективи. Вони стосуються використання засобів приватного права для запобігання переходу конфлікту у злочин, а також здійснення органами міліції приватноправових за природою заходів. Їх орієнтовний перелік знаходимо у літературі, присвяченій аналізу практики застосування німецькою поліцією закону ФРН 2001 р. «Про вдосконалення цивільно-правового захисту від актів насильства та переслідувань, а також полегшення залишення подружнього житла при роз'єднанні» (*Gewaltschutzgesetz — GewSchG*) [7].

До кримінологічно значущих особливостей єврейської сім'ї також належать: більш ефективний стримуючий вплив авторитету батьків і тісніші зв'язки її членів, ніж у сім'ях українців; наявність додаткових факторів, які стримують розлучення, зокрема таких як суд рабинів. Нерівність прав подружжя у питаннях підстав припинення шлюбу при певних обставинах запобігає небезпечним конфліктам чоловіка і жінки за главенство.

Християнська традиція не передбачає існування спеціального релігійного судового органу, компетентного у справах сімейних відносин мирян. Припинення шлюбу українців, порів-

няно з євреями, — не передбачає згоди релігійних авторитетів, матеріально і процесуально менш обтяжливе. Міліція не має передбачених законодавством спеціальних засобів впливу на сімейних правопорушників. Використання нею переважно публічно-правових, тобто каральних засобів, не лише не сприяє виправленню криміногенних конфліктних сімейних відносин, а призводить переважно до остаточного припинення останніх.

Елемент протиріччя у сучасні єврейські сімейні відносини додає вічна «проблема батьків і дітей». З одного боку, за словами Марка Твена, єврейська сім'я спаяна найсильнішими почуттями та повагою до старших, а сам єврей — не волоцюга і не нероба, він не п'яниця, не скандаліст чи бунтар; у будь-якій країні у статистиці злочинів єврей фігурує вкрай рідко. З другого боку, в Ізраїлі зафіксовано зростання кількості кримінальних справ, запроваджених проти агресивних батьків. Їх число з 1998 р. збільшилося майже втричі — з 785 випадків на рік до майже 2 000. Удвічі почастишали випадки сексуального нападу на дітей, їх близько 430 на рік [8]. Ізраїль, перебуваючи у пошуках розв'язання проблеми, ефективно поєднує застосування адміністративного ресурсу з піклуванням про людину, а проблемні складові єврейського сімейного життя, шлюбного права — з етичними основами професійної діяльності поліції. Згідно з чинними нормативними актами поліція зобов'язана здійснювати не абстрактний нагляд за дотриманням законів, а виконувати цю роботу у дусі цінностей Держави Ізраїль, забезпечувати особисту безпеку та високу якість життя. Свої функції вона здійснює в умовах відкритості і постійного врахування інтересів громадян [9].

Проект Закону України «Про поліцію» передбачає переорієнтування

міліції на структуру з надання послуг населенню, захисту конституційних прав і свобод, а оцінка діяльності повинна опиратися на вивчення рівня довіри до неї населення. Необхідність доповнення проекту етичними складовими, застосування яких здатне посилити практичне значення українського права, використати зарубіжний досвід — впливає із сучасних вимог суспільства до правоохоронної діяльності.

Підсумовуючи, варто зазначити, що характеристика, яку В. Гомолка надає моделі єврейського шлюбного права, відповідає контексту його виникнення, розвитку та сучасному стану. Вона є джерелом цінної інформації у справі вдосконалення регулювання та охорони вітчизняних сімейних відносин. Монографія В. Гомолки і діяльність поліції Ізраїлю заслуговують на увагу, вони віддзеркалюють поєднання і практичну взаємодію публічних і приватних, етичних і релігійних інструментів. При обережному використанні вони можуть бути корисними при реформуванні структури і діяльності правоохоронних органів в Україні. У цьому сенсі монографія «Єврейське шлюбне право» належить до цінних джерел міжгалузевої, практично орієнтованої інформації та видатним явищем у правовій науці.

Майбутні розвідки єврейського сімейного права та відповідної судової практики бажано зосередити на пошуку засобів, здатних позитивно вплинути (у наших умовах) на правову доктрину, систему і діяльність правоохоронних органів. Наступна книга В. Гомолки, написана у співавторстві з Ш. Шітретом, «Введення в єврейське і ізраїльське право», поява якої запланована у видавництві «*De Gruyter*» на 20 липня 2015 р., може стати цікавим об'єктом дослідження.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Homolka W.* Das Jüdische Eherecht. — Berlin, 2009. — 325 s.
2. *Abraham Geiger College* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.abraham-geiger-kolleg.de/1044-1086-1073-1088-1086-1087-1086-1078-1072-1083-1086-1074-1072-1090-1100.html>.
3. *Jüdisches Lexikon*. — Neudruck 1980 der im «Jüdischen Lexikon» (1927–1930) erschienenen Beiträge zum jüdischen Recht [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.juedisches-recht.org/mc-einfuehrung-jued-recht.htm>.
4. *Ктубба* — Электронная еврейская энциклопедия [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.eleven.co.il/?mode=article&id=10722&query=%C1%D0%C0%CA>.
5. *Privatscheidungen* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.olg-duesseldorf.nrw.de/aufgaben/anererkennung_ausl_ehescheidungen/02_arten_scheidung/index.php#privat.
6. *Рабин* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B0%D0%B1%D0%B8%D0%BD>.
7. *Gesetz zum zivilrechtlichen Schutz vor Gewalttaten und Nachstellungen (Gewaltschutzgesetz — GewSchG)* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.gesetze-im-internet.de/gewschg/BJNR351310001.html>.
8. *Матвеева В.* Уроки современного родителя [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.sem40.ru/index.php?newsid=206925>.
9. *Полиция* Израиля [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.police.gov.il/Russian_contentPage.aspx?Pid=17.

REFERENCES

1. Homolka W. Das Jüdische Eherecht, Berlin, 2009, 325 s.
2. Abraham Geiger College. Available at: <http://www.abraham-geiger-kolleg.de/1044-1086-1073-1088-1086-1087-1086-1078-1072-1083-1086-1074-1072-1090-1100.html>.
3. Jüdisches Lexikon. — Neudruck 1980 der im «Jüdischen Lexikon» (1927–1930) erschienenen Beiträge zum jüdischen Recht. Available at: <http://juedisches-recht.org/mc-einfuehrung-jued-recht.htm>.
4. Ktubba — Elektronная evreyskaya entsiklopediya [Ktubba — Electronic Jewish Encyclopedia]. Available at: <http://www.eleven.co.il/?mode=article&id=10722&query=%C1%D0%C0%CA>.
5. Privatscheidungen. Available at: http://www.olg-duesseldorf.nrw.de/aufgaben/anererkennung_ausl_ehescheidungen/02_arten_scheidung/index.php#privat.
6. Rabyn [Rabbin]. Available at: <http://www.uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B0%D0%B1%D0%B8%D0%BD>.
7. Gesetz zum zivilrechtlichen Schutz vor Gewalttaten und Nachstellungen (Gewaltschutzgesetz — GewSchG). Available at: <http://www.gesetze-im-internet.de/gewschg/BJNR351310001.html>.
8. Matveeva V. Uroki sovremennogo roditelya [Lessons for a Modern Parent]. Available at: <http://www.sem40.ru/index.php?newsid=206925>.
9. Politsiya Izrailiya [Israel Police]. Available at: http://www.police.gov.il/Russian_contentPage.aspx?Pid=17.

Мошак Г. Г. Модель професора В. Гомолки (ФРН) щодо єврейського шлюбного права

Анотація. У статті викладено ознаки моделі шлюбного права за монографією професора В. Гомолки (ФРН) «Єврейське шлюбне право». Вчений досліджує історичний розвиток єврейського права, передумови та перешкоди для шлюбу; окреслює основні питання заручин та їх правового статусу за єврейським правом; розглядає укладення шлюбу та його припинення шляхом розірвання або у зв'язку зі смертю; аналізує статус та компетенцію суду рабинів. Шлюбне право і діяльність поліції в Ізраїлі містять етичну складову і постійно враховують інтереси громадян. Модель єврейського шлюбного права та суду рабинів, діяльність поліції Ізраїлю є цікавим зразком для обережного використання при реформуванні діяльності правоохоронних органів в Україні.

Ключові слова: єврейське шлюбне право, суд рабинів, запозичення досвіду.

Мошак Г. Г. Модель професора В. Гомолки (ФРГ) по єврейському брачному праву

Аннотация. В статье изложены модели брачного права по монографии профессора В. Гомолки (ФРГ) «Еврейское брачное право». Ученый исследует историческое развитие еврейского права, предпосылки и препятствия для брака; определяет основные вопросы помолвки и ее правового статуса по еврейскому праву; рассматривает заключение и пре-

кращение брака путем расторжения или в связи со смертью; анализирует статус и компетенцию суда раввинов. Брачное право и деятельность полиции в Израиле содержат этическую составляющую и постоянно учитывают интересы граждан. Модель еврейского брачного права и суда раввинов, деятельность полиции Израиля могут служить образцом для осторожного использования при реформировании деятельности правоохранительных органов в Украине.

Ключевые слова: еврейское брачное право, суд раввинов, заимствование опыта.

Moshak H. Model after Professor W. Homolka (FRG) of Jewish Marriage Law

Annotation. The article deals with the model of marriage law according to the monograph «Jewish Marriage Law» of professor W. Homolka (FRG). The scientist studies the development of the Jewish law, prerequisites and obstacles for marriage; defines principal issues of engagement and its legal status under the Jewish law; considers the contract and termination of marriage by its break up or due to death. The author analyzes status and competence of the court of rabbins. The marriage law and police activities comprises an ethical component in Israel and constantly consider the interests of citizens. The model of the Jewish marriage law and the court of rabbins, activities of police in Israel may serve as an example for cautious use in reforming operation of enforcement bodies in Ukraine.

Key words: Jewish marriage law, court of rabbins, experience.